

ETO: 32+008+81+82

LÉTÜNK

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • KULTÚRA
SOCIETY • SCIENCE • CULTURE

L. évfolyam, 2020. 3. szám

Year L, issue 2020/3

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK
FORUM PUBLISHING COMPANY, NOVI SAD

BAGI Zoltán Péter

..... fölevéltáros

..... Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr

..... PhD, Akadémiai Köztestületi Tag

..... zoliszeged@gmail.com

SZEGED VISSZAFOGLALÁSA ÉS A ZENTAI ÜTKÖZET

The recapture of Szeged and the Battle of Senta

Ponovno zauzimanje Segedina i bitka kod Sente

Savoyai Eugén 1697. szeptember 11-én Zenta mellett döntő vereséget mért a II. Musztafa szultán vezette oszmán főseregre. A győzelem híre bejárta egész Európát, és nagyban hozzájárult a már 14 éve tartó háború lezárásához (karlócai békeszerződés 1699 februárjában). Hogy a visszafoglaló háború során Zenta közelében három további ütközet is zajlott, az talán a Magyar Királyság történelme iránt behatóbban érdeklődők körében sem köztudomású. Munkámban ezt az eseménysort dolgozom fel: a három összecsapást Szeged ostromával és elfoglalásával összefüggésben. Ehhez pedig mind az egykori forrásokat, mind a későbbi feldolgozásokat felhasználom.

Kulcsszavak: *Szeged, Zenta, de la Vergne, Veterani, Lotaringiai Karoly*

1. BEVEZETŐ

A Habsburg Birodalom és szövetségesei számára az Oszmán Birodalom ellen vívott második 15 éves háborúban az 1686. esztendő kiemelkedő fontosságú és sikeres volt. Hadaik szeptember 2-án elfoglalták Budát, így a Magyar Királyság székvárosa 145 évi török uralom után újra keresztény kézre került. Az Európa szerte ünnepelt sikert követően a Lotaringiai Károly vezette fősereg az Eszék felé húzódó Szulejmán nagyvezír üldözésére indult. Az oszmán hadat mégsem támadta meg a főparancsnok. Seregét – amelyet a szövetségesek elvonulása után már csupán a több mint két hónapig tartó budai ostromban legyengült regimentjei alkottak – nem érezte elég erősnek

egy, a mocsarak és sáncok által védett ellenséges tábor megrohanásához. Mivel azonban a nagyvezír – okulva Buda sikertelen felmentési és megsegítési kísérletein – szintén nem mutatott hajlandóságot a támadásra, így Károly herceg két kisebb hadművelethez kettéoszthatta megmaradt seregét. Az egyik elkülönített seregetest Lajos Vilmos baden-badeni örgróf vezetésével a fontosabb dél-dunántúli, oszmán kézen lévő erősségek meghódítására indult. Ennek során sikerült Pécsét, Siklóst, majd pedig november folyamán Kaposvárt is meghódítani, megteremtve a Duna vonalának biztosítását a következő évi hadjáráshoz. A másik seregetest Károly herceg Szeged ellen vezényelte, hogy az ottani erősséget foglalja el. Rövid tanulmányomban rávilágítva ezek összefüggéseire. Ám mielőtt rátérnék a téma vizsgálatára, fontosnak tartom, hogy röviden kitérjek egyrészt a rendelkezésünkre álló forrásokra, másrészt arra, miért esett az Udvari Haditanács és Károly herceg választása éppen a Szeged elleni hadműveletre.

2. FORRÁSOK

Ha egy kutató a magyar hadtörténet 16. század elejével kezdődő és 1918-ig terjedő korszakával foglalkozik, akkor számára megkerülhetetlen, hogy a bécsi *Kriegsarchiv* különböző, nagyobb irategyütteseiben vizsgálódjon. Sajnos azonban az itt őrzött szálas iratanyag az 1683 és 1699 közötti időszakból igen hiányosan maradt fenn a 20. és 21. századra, mivel jelentős része egy tűzvész és egy a 19. század elején megindult selejtezés áldozatául esett. Amikor e korszak a kutatás homlokterébe került, megkísérelték pótolni a hiányt, ezért a 19. század utolsó harmadában megbízottakat küldtek Berlinbe, Karlsruheba, Münchenbe és Drezdába, hogy az ottani levéltárakban található, háborúra vonatkozó iratokat másolják le. Ennek megfelelően az *Alte Feldakten*, amelyet időrendben, hónapok szerint haladva rendeztek, és amelynek a hadjáratok menetére vonatkozó legfontosabb dokumentumokat kellene tartalmaznia, tele van a 19. századi másolatokkal.

Az úgynevezett *Hofkriegsrat Akten* esetében sincs elkényeztetve a kutató. Az ebben a gyűjteményes fondban található iratok a hadsereg minden napjaiba vezetik – vagy helyesebben vezetnék – be a kutatót, ám ez esetben is megállapítható, hogy a levéltárosok akkori gondos munkája ma a kutatás egyik legnagyobb gátja. A szálas iratokhoz tartozó Protokollumok azonban hiánytalanul az utókorra maradtak. Ezeket a kimenő (*Registratur*) és bejövő (*Expedi*t) iratok szerint évről évre külön kötetekbe foglalták, és indexet is készítettek hozzájuk. A Protokollumoknak azonban az a sajátosságuk, mint minden mutatókönyvnek, hogy az esetek nagy többségében egy-egy eseményre

vonatkozóan csak rövid megjegyzéseket, néhány sort vagy néhány mondatot tartalmaznak. Ezek, habár kétségtelenül hozzájárulhatnak a történetek pontosításához, rövid összefoglalásaik miatt használhatatlanok az események színes elmeséléséhez.

Milyen egykorú vagy csaknem egykorú forráshoz fordulhatnak a kutatók ilyen „irataszály” esetén? Leginkább a tágabban vett korszak történeti munkáihoz, krónikáihoz és a már létező, különböző sajtótermékekhez. Értesüléseiket – mint, ahogyan több alkalommal meg is említették – a katonai táborokból Bécsbe érkezett kurírok jelentéseiből merítették, így hitelességük nehezen megkérdőjelezhető. Az sem egyedi eset, hogy ugyanazon híradás különböző újságokban is feltűnik.

A különböző egykorú és körülbelül egykorú kiadványok mellett a kutatást és a téma feldolgozását segíti az, hogy az események egyik kulcsfigurája, Federico Ambrosio Veterani di Urbino, conte di Monte Calvo életének az 1683 és 1694 közötti időszakát saját maga örököltte meg. Ezt a kvázi önéletrást 1771-ben Bécsben és Lipszében német nyelven is kiadták.

Megállapíthatjuk tehát, hogy bár a katonai kormány szervhez, azaz az Udvari Haditanácshoz befutott jelentések, kérelmek döntő része ma már nem áll rendelkezésre, mégsem mondhatjuk forráshiányosnak sem a korszakot, sem az 1686. esztendő. A német-római birodalmi közvélemény információéhségének kielégítésére heti rendszerességgel vagy hetente akár két alkalommal is megjelent újságok, hírlevelek ugyanis részletes tájékoztatást nyújtottak az olvasni tudó érdeklődők számára. Belőlük pedig szintén nem volt hiány, hiszen a tizenöt éves háborúhoz hasonlóan a visszafoglaló háborúk idején is a Német-római Birodalom, de nyugodtan állíthatjuk, hogy az egész keresztény Európa lélegzetvisszafojtva figyelte az eseményeket, várta az újabb és pontosabb híreket a hadszínterekről.

3. MIÉRT ÉPPEN SZEGED?

Szita László (1994) a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről készült forráskiadványának bevezető tanulmányában úgy fogalmazott, hogy „1688-tól eléggé általánossá vált az a nézet, amelyet Leopold császár és közvetlen környezet[e] is magáénak vallott, hogy a magyarországi hadszíntéren török kézen lévő nagyobb erősségeket blokádba kell zárni. Így sem emberi erőben, sem hadiráfördítésben nem kell olyan mértékben áldozni, mintha módszeres ostromokat szerveznének, amelyek kétségkívül lényegesebben nagyobb erőket kötnének le ezeken a pontokon” (SZITA 1994: 51; TÓTH 2013: 136–137). Valójában az Udvari Haditanács már majd egy évszázaddal korábban összeállított a Németalföldről a magyarországi hadszíntérre frissen érkezett Karl

von Mansfeld (1543–1595) számára egy igen világos stratégiai koncepciót az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt álló várak visszafoglalására. A Nicolaus Gabelmann (?–1596) (THALLÓCZY 1896: 577–645.) által 1595. április 14-i dátummal lejegyzettek szerint a császári-királyi haderőt két nagyobb seregbe szándékozták osztani. A felső-magyarországi csapatoknak először Szolnokot kellett visszafoglalniuk, mint a legjobb tiszai átkelőhelyet védő erősséget. Az alsó-magyarországi hadseregnek Esztergom ostromára kellett vonulnia. Amennyiben a Duna menti vár elesik, úgy Buda megtámadása lenne a következő, amelyhez mind a két, tehát az alsó- és felső-magyarországi seregnek szükség volna. Előbbinek Buda, az utóbbinak Pest ostromára kell vonulnia.

Az irat szerint a középkori Magyar Királyság egykori székvárosának elfoglalása után a Duna mentén egészen Belgrádig/Nándorfehérvárig lehetne előretörni, de úgy, hogy a sereget nagyobb ok nélkül ne osszák meg az ellenség közelsége miatt, hanem mindenkor tartásuk együtt. Belgrád ostrománál egész Magyarország a császári-királyi hadsereg segítségére lesz a Tisza és a Duna mentén, ezért feltétlenül szükséges Szolnok, Buda és Esztergom bevétele.

A többi vár (Temesvár, Lippa, Gyula, Székesfehérvár és Szigetvár) rövid időn belül meg kell, hogy adja magát vagy feleannyi költségen és sereggel lehet őket megostromolni és megszállni, mert a két vízi út elvágásával ezek őrsege segítségét nem kaphat, illetve utánpótlásra nem számíthat az Oszmán Birodalom felől (ÖStA HHStA AA H Fasc. 127. fol.: 47r–55r; BAGI 2010: 53–78.).

A Kárpát-medence sűrű vízhálózatában rejltő lehetőségeket és nehézségeket figyelembe véve a Duna-völgye, Buda és Belgrád stratégiai szerepét az Udvari Haditanács a 17. században is az említett emlékirathoz hasonlóan értékelte. A visszafoglaló háború történetén végigtekintve megállapíthatjuk, hogy Lotaringiai Károly és az Udvari Haditanács – a Raimondo Montecuccoli (1609–1680) által kidolgozott tervek alapján – majd száz évvel később hasonló stratégiai elvek mentén irányította a Habsburg Birodalom főseregét a felszabadító háború kezdeti időszakában, mint ahogyan azt Gabelmann is lejegyezte (CZIGÁNY 2004: 152–153.). Arra nézve, hogy mennyire „eluralkodott” ez a stratégiai koncepció az Udvari Haditanácson, illetve a bécsi udvaron belül, érdemes kiemelni a magyarországi császári-királyi csapatok főparancsnoka által összeállított iratot, amelyet Buda eleste után, 1686. szeptember 2-át követően készített. Ebben következőket vetette papírra: „Úgy vélem, hogy a jövő hadjárat három hadműveletet tűzhet ki céljául: az első: Nándorfehérvár ostroma, a második: Várad ostroma, harmadik: Eger és Székesfehérvár ostroma” (Lotharingiai 1986: 271.).

Károly herceg az első stratégiai cél eléréséhez már 1686 őszén meg is tette az első lépéseket. Ahogy arról korábban már szó volt, az Eszék és Dárda közötti elsáncolva várakozó Szulejmán nagyvezír megtámadására nem vállalkozott/

nem vállalkozhatott, ám Lajos Vilmos baden-badeni örgróf sikeres hadjárataival a dunai vízi út megszállását és védelmét a Dráva vonaláig megoldotta. Ezzel egyszerre vált lehetségessé a nemrégiben visszafoglalt és még romos Buda védelme, valamint az Eszék és ezt követően a Nándorfehérvár/Belgrád elleni támadás háttérterületének biztosítása.

A Duna stratégiai fontossága mellett azonban a császári-királyi hadvezetés tisztában volt a Magyar Királyság másik nagy folyójának, a Tiszának a stratégiai jelentőségével is. Szolnokot csapataik már 1685-ben elfoglalták, ám a folyó másik, a Tisza és a Maros összefolyásánál épült erősségére, Szegedre is szükségük volt a háború sikeres folytatásához. A Frankfurt am Mainban megjelent *Journal* című lap 82. számában egy Bécsből október 13-án továbbított hírre hivatkozva azt olvashatjuk, hogy Szeged elfoglalásával az egész Tiszát uralhatná a császári-királyi sereg (*Journal Anno 1686* Num. 82.). Egyrészt tehát a vár elfoglalásával egészen Titelig nem maradt volna számottevő ellenállásra képes erősség/palánk a folyó mentén, így a Nándorfehérvár/Belgrád elleni támadáshoz mindkét nagy folyamot fel lehetett használni. Másrészt így az oszmán seregeket is megfosztották volna attól a lehetőségtől, hogy a jövőben átkelhessenek a Tiszán, és megsejthessék a már körülzárt, illetve blokád alatt tartott Egert, Váradot vagy akár Munkácsot, ahogyan a Hanauban megjelent *Europäische Zeitung* 84. számában (október 20-án Bécsből küldött jelentésben) olvashatjuk (*Europäische Zeitung* Num. 84. den 19 (29) October 1686.). Harmadrészt Szeged megszállásával biztosítani lehetett a még ingadozó Erdély Habsburg-hűségét, és meg lehetett akadályozni, hogy területére nagyobb oszmán sereg törjön nyugati irányból. A hadművelet lezárását követően pedig a parancsnoknak Felső-Magyarországon kellett téli szállásra rendelni a katonáit (ÖStA KA HKR Prot. B 373. Reg. fol.: 316v–317v No. 81.). Mint láthatjuk, a Szeged elleni támadásra kirendelt regimentekre komoly stratégiai szerep hárult. Nézzük meg tehát, hogyan feleltek meg ezeknek a kihívásoknak.

4. SZEGED OSTROMA

„2-án, mivel az idő sürget a Szeged elleni hadműveletre és Caraffa, aki ezzel meg van bízva, nem jön, tovább meneteltem. Ma reggel Vergne parancsára elindult a különítmény Wallis és gróf Veterani csapatparancsnokokkal, Vergne parancsával, hogy Caraffa megérkezévével adják át neki a parancsnokságot” (*Lotharingiai* 1986: 243.). Lotaringiai Károly magyar nyelven kiadott (egyik) hadinaplójában ezen igen katonás, lakonikus mondatai némi magyarosra szorulnak. A felső-magyarországi seregetest (*Corpo*) feletti parancsnokságot az Udvari Haditanács szeptember 22-i dátummal Antonio Caraffa gróf altábornagyra bízta (ÖStA KA HKR Prot. B 373. Reg. Fol.: 316v–317v.

No.: 81). A nápolyi nemesi családból származó főtiszt szeptember 30-án egy újabb, igen részletes utasítást kapott az alárendelt húsz német és a magyar regiment téli szállásra rendeléséről. A több oldalas protokollum-bejegyzés egyik mondata azonban különösen fontos választott témám szempontjából: „Szegedet mindennek előtt el kell venni [az ellenségtől]” (ÖStA KA HKR Prot. B 373. Reg. Fol.: 337r. No.: 133.). Az egyértelmű utasítások ellenére azonban sem Caraffa, sem a helyettesül kijelölt Donat Johann Heißler von Heitersheim vezérőrnagy nem indult el Bécsből a csapatokhoz. A Journal 81. számában található egy október 10-i dátummal, Bécsből küldött hír, amely szerint az altábornagy három nappal korábban indult el a császárvárosból. Heißler még mindig ott tartózkodott, és postakocsival kívánt a magyarországi hadszíntérre utazni (*Journal Anno 1686: Num. 81.*).

A kedvezőtlen időjárás, valamint az élelem- és takarmányhiány azonban arra ösztönözte Károly herceget, hogy még az altábornagy és a vezérőrnagy megérkezését megelőzően indítsa el a kikülönített regimenteket Szeged irányába (*Ordinari Dienstägliche Post-Zeitungen Num. 165*). A főparancsnoknak ehhez mindenképp egy alkalmas személyt kellett megbízni azzal, hogy átvegye Caraffa helyét. A Journal 82. számában található október 13-i dátummal, Bécsből küldött hír arról számolt be, hogy erre a feladatra Enea Silvio de Caprara gróf tábornagyot szemelte ki (*Journal Anno 1686: Num. 82.; Vö.: Extraordinari Sambstägliche Wienerische und andere Zeitungen vom 19. October.*). Sajnos arra vonatkozóan nincs adat, hogy neve valóban felmerült volna ezzel a posztal kapcsolatosan, ám egy másik itáliai katonáé, Francesco Gondola altábornagyé bizonyosan. Az Udvari Haditanács október 13-án Károly hercegnek küldött leiratából azonban kiderül, hogy mind a bécsi katonai kormányszerv, mind pedig a főparancsnok alkalmatlannak ítélte őt erre a megbízásra. Helyette Károly Fernand de la Vergne márki altábornagyot ajánlotta a seregtest élére, amit az Udvari Haditanács el is fogadott (ÖStA KA HKR Prot. B 373. Reg. Fol.: 362r. No.: 91.). Ennek megfelelően a Journal október 26-i, 83. száma már egy október 17-i dátummal Bécsből küldött hírre hivatkozva arról számolt be, hogy de la Vergne altábornagy helyettesíti mindaddig Caraffát, amíg az alárendelt csapatokhoz meg nem érkezik (*Journal Anno 1686: Num. 83.*).

Károly hercegnek azonban nem csupán a seregtest parancsnokságának beöltéséről kellett intézkednie, hanem a Kalocsáról Szegedre vonuló katonák ellátásáról is. A Prágában október 12-én megjelent *Ordinari Dienstägliche Post-Zeitungen* 165. számában egy október 6-án Bécsben kelt hírre hivatkozva az szerepelt, hogy a főparancsnok 400 katonát és 200 élelmiszerszállító szekeret rendelt (Kiskun)Halasra, hogy a felvonuló regimentek részére egy élelmiszerraktárt (Magazin) állítsanak fel (*Ordinari Dienstägliche Post-Zeitungen Num. 165*).

Fontos kérdés, mekkora hadat és mely regimentekhez tartozó gyalogságot és lovasságot rendeltek Caraffa, illetve de la Vergne parancsnoksága alá. A *Journal* 81. számában megjelent, október 10-i dátummal Bécsből küldött hírben azt olvashatjuk, hogy Caraffa egy 15 000–16 000 fős sereg fellett fog rendelkezni (*Journal Anno 1686*: Num. 81.). A de la Vergne vezette sereg azonban valószínűleg kisebb lehetett, mivel a Nürnbergben megjelent *Wochentliche Ordinari-Friedens- und Kriegscourier* 19. számában közzétett, október 27-én Bécsben datált hírben, valamint a *Theatrum Europaeum*ban is azt a megjegyzést találjuk, hogy a Szegedet ostromló had nem rendelkezett 2000 főnél nagyobb gyalogsággal (*Wochentliche Ordinari-Friedens- und Kriegscourier 1686*: Num. XIX.; *Theatri Europaei Continuationi* 1691: 1028.). Emellett azt is tudjuk, hogy a zentai ütközetekben részt vett 10 regiment nem volt 4000 főnél nagyobb, igaz, a támadásra kiválogatták a legjobban felszerelt és legjobb lóval rendelkező katonákat (*Journal Anno 1686*: Num. 81.). Mindezt figyelembe véve, véleményem szerint, a Szeged alá rendelt had a magyarokkal együtt hozzávetőlegesen 10 000–12 000 főt számlálhatott.

A sereg összetételének meghatározása sem tűnik egyszerűbbnek. A már említett, szeptember 22-én kelt protokollum bejegyzésben azt olvashatjuk, hogy a felső-magyarországi téli szállásra a következő regimenteket rendeltek: a Sachsen-Lauenburg-, a Caraffa-, a Gondola-, a Veterani-, a Götz-, a St. Croix-, Truchseß- és a de Pace-vérteseket; a Castell-, a Tetuin- (Dettwin), a Magni-dragonosokat; a Lodron horvát lovasait, valamint Barkóczy Ferenc és Petneházy Dávid huszárjait. A gyalogosok közül Caraffa parancsnoksága alá a Croy-, a Serényi-, a de la Vergne-, a Wallis-, a Thimb-, a Houchin- és a Fürstenberg-regimentet, valamint a Kaiserstein-regiment 4 és a Metternich-regiment 5 kompániáját helyezte az Udvari Haditanács. E listával kapcsolatban más források bevonásával két fontos észrevételt tehetünk. Egyrészt már a készítésénél történtek módosítások, hiszen a St. Croix-vértések helyett a Savoya-dragonosokat, de Pace lovasai helyett Heißler vértés regimentjét, valamint Lodron horvát könnyűlovasai helyett a Kissl dragonos regiment katonáit akarták a felső-magyarországi téli szállásra rendelni (ÖStA KA HKR Prot. B 373. Reg. Fol.: 316v–317v. No.: 81.). Károly herceg magyarul is kiadott hadinaplójában már ezekkel a változtatásokkal jelent meg a beszállás-tervezet (*Lotharingiai*, 1986: 244.). A cserék közül azonban csupán egyről tudjuk biztosan, hogy megtörtént: de Pace vértesei helyett Heißleréi vettek részt a hadműveletekben. Utóbbi lovasai hasonlóképpen, mint St. Croix vértés regimentjének részei és Lodron horvátjai harcoltak a zentai ütközetekben (*Europäische Zeitung 1686*: Num. 87. den 29 October (9 November) 1686.).

Másrészt a listán szereplő regimentek egy része bizonyosan nem vehetett részt a szegedi hadjáratban. Veress D. Csaba munkájában (sajnos levéltári jel-

zet megadása nélkül), de Beaulaincourt vázlatára hivatkozva ad egy listát az erősség ostromára rendelt császári-királyi regimentekről. Eszerint a gyalogsok közül a Fürstenberg-, a Kaiserstein-, a Serényi-, a Croy- és a Metternich-regimentek egy-egy zászlója; a lovasok közül a Castell-, a Magni-, a Tetuin-, a Troughseß-, a Sachsen-Lauenburg-, a Veterani-, a Gondola-, a Götz-, a St. Croix-, a Caraffa- és a Lodron-regimentek, valamint Barkóczy vezetésével a magyar lovasság és gyalogság volt jelen az ostromtáborban (Veress D. 1986: 92., 101.). Nem lehetünk azonban abban sem biztosak, hogy ez feddi a valóságot.

A lovasok esetében egyszerű a dolgunk, hiszen egyrészt Giovanni Federico Ambrosio Veterani di Urbino, Monte Calvo grófjának az írásából tudjuk, hogy de la Vergne 12 lovas regimenttel indult Szeged alá (VETERANI 1771: 11.). Másrészt ismert, hogy a Zenta felé elindított lovasság a magyarokon kívül 10 regimentből állt: Caraffa, Veterani, Gondola, Heißler, Götz, St. Croix, Sachsen-Lauenburg, Magni, Castell és Lodron (*Europäische Zeitung* 1686: Num. 87. den 29 October (9 November) 1686.). A Troughseß-vérteseket, valamint a Tetuin-dragonosokat hátrahagyhatták a táborban az említett gyenge gyalogság megerősítésére, az őrség kitöréseinek megakadályozására.

A gyalogosok esetében már nincs ennyire könnyű dolgunk. Veress D. összesen öt regiment egy-egy zászlóaljáról tett említést (Veress D. 1986: 92., 101.), ezzel szemben a harcban parancsnokként részt vett Veterani arról tanúskodik, hogy de la Vergne összesen hat gyalogregimenttel indult el a hadműveletre (VETERANI 1771: 11.).

Mint ahogyan a résztvevő regimentek listája, úgy a seregtest Szeged alá érkezésének pontos dátuma sem tisztázott még. Az első problémával kapcsolatban Reizner János első városmonográfiájában úgy fogalmazott, hogy október 3-án megérkezett az elővéd, majd a rákövetkező napon a derekhad (gyalogság és lovasság) is megjelent az erősség alatt (REIZNER 1899: 169.). A Szeged Története 2. kötetében Szakály Ferenc ezeket az adatokat vette át, Veress D. viszont kissé módosított a dátumokon. Ő a főserég megérkezésének időpontját október 5-re tette (SZAKÁLY 1985: 19.; VERESS D. 1986: 92.), amely napon a palánk nevű városrészt rohammal el is foglalták a császári-királyi regimentek (REIZNER 1899: 169–170.; SZAKÁLY 1985: 19.; VERESS D. 1986: 92.). Az egykorú vagy majdnem egykorú forrásainkat végigolvasva azonban némiképpen más kép bontakozik ki a szemünk előtt. Ugyanis mind az újságok, mind a *Theatrum Europaeum*, mind pedig Veterani írása arról számolnak be, hogy a lovasság a gyalogságot messze megelőzve érkezett meg Szeged falai alá, és hozzá is kezdett az ostromhoz (*Journal Anno 1686*: Num. 83.; *Extraordinari Mittwochliche Wienerische und andere Zeitungen* vom 23. October.; *Europäische Zeitung* Num. 83.; *Wochentliche Ordinari-Friedens- und Kriegscourier 1686*: Num. XVII;

Wochentliche Neue Zeitung Num. XLII.; *Mercurii Relation* Num. XLI-II.; *Theatri Europaei Contiunati* 1691: 1028.; VETERANI 1771: 11–12.). A palánk sikeres megrohanásáról, valamint arról, hogy a keresztény katonák csak a fosztogatásuk miatt nem jutottak be a várba, egyedül Veterani számolt be munkájában (VETERANI 1771: 11.).

Ennél a pontnál egy újabb problémába ütközik a kutató, mégpedig abba, hogyan tisztázza de la Vergne halálának körülményeit. A parancsnokló altábornagynak ugyanis három különböző halált szánt az utókor. Reizner és Szakály szerint de la Vergne a palánk elleni roham alkalmával halálos agylövést kapott a vállán (REIZNER 1899: 169–170.; SZAKÁLY 1985: 19.). Ezzel szemben Wallis október 20-i jelentése, a *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs* 1886-ban kiadott vonatkozó része (*Die Eroberung* 1886: 110.) és Veress D. szerint (VERESS D. 1986: 93.; *Journal des Campagnes du Duc Charles V de Lorraine* 2017: 117., 407.) az altábornagyot az említett városrész elfoglalása után, október 7-én ölték meg, amikor 100 fős kíséretével a vár északi oldalának felderítésére indult. A lesben álló janicsárok először sortüzet lőttek ki a feljük közeledő keresztény lovasságra, majd az egész csapatot felkoncolták. Ha végigtekintünk az egykorú forrásokon, akkor mindkét vázolt verziót megtalálhatjuk. Meg kell azonban jegyezni, hogy azok a hírek, amelyek szerint de la Vergne egy roham során halt meg, nem tesznek említést arról, hogy ez a palánk elfoglalásánál vagy később történt-e. Másrészt azok a források, amelyek az altábornagy halálát a felderítéshez kötik, korántsem örökítik meg az eseményt olyan naturáisan és részletesen, mint ahogy Veress D. tette (*Journal Anno 1686*: Num. 83.; *Extraordinari Mittwochliche Wienerische und andere Zeitungen vom 23. October*.; *Mercurii Relation* Num. XLIII.; *Europaeische Zeitung* Num. 83.; *Wochentliche Ordinari-Friedens- und Kriegscourrier* 1686: Num. XVII.; *Wochentliche Neue Zeitung* Num. XLII.; *Theatri Europaei Contiunati* 1691: 1028.; *Die Eroberung* 1886: 110.). Mindezekkel szemben azonban Veterani egy harmadik történetet mesél el írásában. Szerinte de la Vergne-t egy flintából leadott lövés találta el a vállán a palánk megrohanásakor, ám sebére kevésbé fordított gondot. Visszatért a táborba, majd lovasságával, a gyalogságot be sem várva körülvette a várat, úgy, hogy az őrállásokba is lovasokat (valószínűleg dragoonosokat) helyezett. Katonáit annak ellenére vezette újabb támadásra, hogy az ostromtüzéség és a muníció hiánya miatt nem sikerült alkalmas rést lőni az erősség falain. E roham során érte a halálos lövés (VETERANI 1771: 12.). Természetesen további forrásokra lenne szükség annak eldöntésére, melyik verzió történhetett meg. Mind Wallis, mind Veterani szemtanúja volt az eseményeknek, ám előbbi jelentése közvetlenül az események után, míg utóbbi önéletrajza láthatóan jóval később készült.

A meghalt altábornagy helyére a két vezérőrnagy, Veterani és Wallis közül az utóbbi, a rangidős lépett. Szeretném megjegyezni, hogy forrásaink ez alkalommal sem egyeznek meg, hiszen a prágai *Europäische Zeitung* 83., a müncheni *Mercurii Relation* 43., illetve a nürnbergi *Wochentliche Ordinari-Friedens- und Kriegscourier* 17. számában is azt olvashatjuk, hogy de la Vergne után Charles Louis Souches gróf, altábornagy vette át az ostrom irányítását (*Europäische Zeitung* Num. 83.; *Wochentliche Ordinari-Friedens- und Kriegscourier* 1686: Num. XVII.; *Mercurii Relation* Num. XLIII.).

A kezdeti sikerek ellenére is meg kell állapítani, hogy Wallis helyzete egyáltalán nem volt reménykeltő. Ahhoz képest, hogy a bogyiszlói táborból még szeptember 29-én az a hír futott be, hogy Szeged oszmán őrsege el akar menekülni (*Ordentliche Dienstägliche Post-Zeitungen* Num. 165.), a későbbi híradások már arról számoltak be, hogy az ostromlottak létszáma állítólag eléri a 2000 főt (!). Ráadásul igen bátran védekeztek, illetve folyamatosan ágyú- és muskétatűz alatt tartották a futóárkokon, ágyúállásokon és sáncokon dolgozó keresztény katonákat, akik közül sokan meg is haltak. Az ostromlók tüzésége a továbbiakban is igen gyenge hatásfokkal működött (ÖStA KA AFA 1686-10-8; *Journal Anno 1686*: Num. 84.; *Extraordinari sambstägliche Wienerische Zeitungen* vom 26. October; *Wochentliche Ordinari-Friedens- und Kriegscourier* 1686: Num. XIX.; *Mercurii Relation* Num. XLIII.; *Theatri Europaei Continuati* 1691: 1028.). A várral átellenben pedig, a Tisza túloldalán táborozott Ahmed pasa, aki a még álló hajóhídon keresztül folyamatosan erősítéssel láthatta el az ostromlottakat (VETERANI 1771: 12.; REIZNER 1899: 170–171.; SZAKÁLY 1985: 19–20.; VERESS D. 1986: 94.). Reizner, Szakály és Veress D. munkájában azt olvashatjuk, hogy Wallis parancsára, Barkóczy Ferenc vezetésével a folyón október 15-éről 16-ára átkelő magyar hadnak ezt a sereget sikerült elkergetnie. Ahmed pasa a teljes poggyásza és kétszáz halott hátrahagyása után Temesvárra menekült. Ennek a győzelemnek két igen komoly szépséghibája van: egyrészt a magyar történészek nem adják meg a forráshelyet, ahonnan az adat származik, másrészt egyetlen egykorú vagy csaknem egykorú forrás sem tesz említést erről az eseményről. Veterani ír arról a sikertelen kísérletről, hogy az ostromlottakat elvágják a túlparti segítségtől (VETERANI 1771: 12.). Wallis október 20-i jelentésében pedig arról számolt be Lotaringiai Károlynak, hogy a tatárok folyamatosan zaklatták a táborból kiküldött takarmányozókat. Az ellenséges portyázók felderítésére Veterani Barkóczyt rendelte ki. Az akkor vezérőrnagyként szolgáló itáliai hadfi azt sem rejtette véka alá, hogy a haditanácson még az ostrom félbehagyásának ötlete is felmerült, ám végül mégis a folytatás mellett döntöttek, illetve hogy az ideiglenes parancsnokot felváltó ugyancsak ideiglenes parancsnok, Wallis részletes utasítást kér a hadműveletet meglehetősen nagy távolságból szemlélő Caraffától (VETERANI 1771: 12.).

A hírről, hogy Pétervárad irányából is egy nagyobb török–tatár sereg igyekszik Szeged irányába, Wallis október 15-én küldött jelentést Károly herceghez. Eszerint a tatárok Zombornál álltak, míg a török csapatok Péterváradról elindultak (ÖStA KA AFA 1686-10-8). Friedrich Magnus zu Castell október 22-én azt jelentette a táborból, hogy ezen értesüléseiket részben a hódoltsági parasztoktól, részben az elfogottaktól tudták meg (ÖStA KA AFA 1686-10-12).

5. HÁROM ÖSSZECSAPÁS EGY ÜTKÖZETBEN ZENTÁNÁL 1686. OKTÓBER 20-ÁN

A hír megérkezését követően a császári–királyi haditanács úgy döntött, hogy Veterani vezetésével a már említett tíz lovas regimentet indítja el a török–tatár csapatok ellen. A kijelölt egységekből kiválasztották a legjobban felszerelt és legjobb lovakon ülő katonákat, és a kikülönített hozzávetőlegesen 4000 fő október 19-én este megindult Zenta irányába. Az éjjeli menet során a hódoltsági parasztoktól újabb hírt kaptak, mely szerint a tatárok és a törökök külön táboroztak le. Veterani főtisztjeivel úgy döntött, hogy a két tábor egy időben támadják meg, ezért megparancsolták lovasaiknak, hogy az ellenség őrei ne vegyék észre őket és ne riadóztassák az alvókat, hanem a lehető legnagyobb csendben vonuljanak. A vezérőrnagy október 20-án, éjjeli fél kettőkor megállította a menetet, hogy kialakítsa a támadás csatarendjét. A Castell-dragonyosokat és Götz vérteseit a jobbszárnyra rendelte, a bal oldalra pedig a St. Croix-vérteseket állította. Veterani arra az esetre is gondolt, ha az ellenség oldalba támadná a kikülönített csapatokat. Johann Karl von Götz Obrist vezetésével a Heißler-vértéseknek és a Magni-dragonyosoknak kellett a támadókkal szembefordulniuk és a rohamot elhárítaniuk.

Veterani lovassága tehát csatarendbe állva vonult tovább. Az éjszaka azonban olyan sötét volt, hogy a svadronok egymástól elszakadtak, és eltvedtek. Azért, hogy megtalálják egymást, kiáltozni kezdtek a katonák, ám ezzel felhívták a tatár örök figyelmét magukra. A vezérőrnagy tehát azonnal elrendelte a támadást a tatár tábor ellen és napfelkeltére be is nyomultak oda. A császári–királyi lovasság hamar megfutamította az álmukból felriasztott ellenséget, a 6000–8000 fős tatár sereg egy részét sátraikban kaszabolták le, nagy részük azonban elmenekült.

Götz eközben rátámadt a 2000 törökre, akik között mintegy 300 janicsár egy sánc mögött helyezkedett el. Ellenük a dragonyosokat vetették be, akik hamarosan le is gyűrték az ellenállásukat, kétszázukat le is mészárolták. A megfutottakat a vértések Veterani katonái felé üzték, ám ott némi zavart keltettek, ugyanis a tatár tábor elfoglaló császári–királyi lovasság szétszéledt, és rablásba kezdett. Castell és Joseph Albrecht von St. Croix Obristok

újra rendbe szedték katonáikat, a többi főtest is követte példájukat, megparancsolva alárendeltjeiknek, hogy fejvesztés terhe mellett térjenek vissza zászlójuk alá, svadronjukhoz. Ezek után a tatárok üldözésére indultak, akik újra csapatonként mutatkoztak táboruk körül. Veterani lovasai mintegy fél német mérföldön (kb. öt kilométeren) keresztül üldözték az ellenséget.

Mindeközben a vezérőrnagy észrevette a felszálló port, amely egy újabb ellenséges csapat közeledtét jelezte. Néhány órán belül tehát a császári-királyi lovasság már a harmadik ütközetre készült. Veterani a Gondola-, a Sachsen-Lauenburg-, a Veterani- és a Castell-féle vértések és dragonyosok néhány svadronját utóbbi vezetésével saját szárnya biztosítása végett a menekülő tatárok üldözésére rendelte. Többi katonájával a nagyvezír vezette mintegy 10 000–12 000 fős sereg ellen indult, amely már csatarendbe állva várta a császári-királyi regimenteket. Támadásukat az élre vezényelt svadronok sortüze állította meg. Ezek négy-öt lépés távolságra engedték a török lovasságot, majd így, közvetlen közlőrl lőttek rájuk. Ezután két órán keresztül dúlt a közelharc, amely során öt rohamot vertek vissza Veterani lovasai. Ebben a vértések és a dragonyosok mellett a magyar és a horvát lovasok is kitüntették magukat. Az összecsapásban mintegy 1000 török esett el.

A nagyvezír a sikertelenséget látva megpróbálta maga után csalni a császári-királyi regimenteket, hogy a hátsó sáncokban hagyott 600 janicsár és 13 ágyú sortüzével bontsa meg soraikat. A heves muskéta- és ágyútűz valóban lelassította előretörésüket, ám hamarosan sikerült újra rendezni soraikat. Veterani lovasai több sortüzet is leadtak, amely végül megtörte az ellenséges gyalogság ellenállását. A janicsárok mintegy fele elesett, s a keresztények kezére jutott a tüzérség, a muníció és a teljes málha 500 felszerszámozott tevével, 400 öszvérrel, valamint több mint 100 bivaly- és ökörfogattal.

Veterani lovassága ezzel szemben kis veszteségeket szenvedett. Összesen 88 lovasa esett el (köztük volt három tizedes és egy Fourier is), továbbá 56-an sebesültek meg. Mivel lovasságról volt szó, így a lovakban esett veszteséget is feltüntették: eszerint 165 ló pusztult el és 38 megsebesült (ÖStA KA AFA 1686-10-12; *Journal Anno 1686*: Num. 87.; *Europäische Zeitung* Num. 87.; *Relation von glücklicher Eroberung*; *Theatri Europaei Contiunati* 1691: 1028-1029.; VETERANI 1771: 12-15., *Die Eroberung*, 1686: 111–112.).

6. ÖSSZEGZÉS HELYETT

A győztesek másnap tértek vissza a szegedi táborba. Wallis parancsára a zsákmányt az ostromlottak számára jól látható helyen, azaz a sáncokon közszemlére tették. Háromszor díszsortüzet lőttek puskáikból és ágyúikból,

majd a csatarendben felsorakozott császári-királyi katonák elénekelték a Te Deumot. A pszichológiai hadviselés bevált, hiszen a pasa hamarosan követeket küldött, hogy tárgyaljanak a megadás feltételeiről. Október 23-án vonultak ki az őrség tagjai és családtagjaik az erősségből, magukkal vihették személyes tárgyaikat és fegyverüket, de a muníciót és az eleséget nem. A kivonulók Temesvárra indultak (ÖStA KA AFA 1686-10-12; *Journal Anno 1686*: Num. 87.; *Europäische Zeitung* Num. 87.; *Relation von glücklicher Eroberung*; *Theatri Europaei Contiunati* 1691: 1029.; VETERANI 1771: 15.). Azt mondhatjuk tehát, hogy a három zentai ütközetben kivívott győzelem jelentősen hozzájárult Szeged átadásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAGI Zoltán 2010. Császári-királyi hadi-berendezkedési terv 1595-ből. In: *Komárom–Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei*. Vol. 19, Sorozatszerkesztő: Csombor Erzsébet. Komárom–Esztergom Megyei Levéltár, Esztergom, 53–78.
- CZIGÁNY István 2004. *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Die Eroberung von Ofen und der Feldzug gegen die Türken in Ungarn im Jahre 1686. In: *Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs*, Jahrgang 1886. 1–126. *Europäische Zeitung* 1686.
- Extraordinari Sambstägliche Wienerische und andere Zeitungen*. *Journal Anno 1686*.
- Journal des Campagnes du Duc Charles V de Lorraine* 2017. Texte présenté et annoté par Ferenc Tóth, Éditions Honoré Champion, Paris.
- Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról 1686* (1986), A szöveget sajtó alá rendezte, fordította, a szójegyzeteket és a mutatókat készítette: Mollay Károly, A bevezető tanulmányt írta: Nagy László, Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest.
- Mercurii Relation*.
- Ordinari Dienstägliche Post-Zeitungen*.
- REIZNER János 1899. *Szeged története*, Szeged Szabad Királyi Város Közössége, Szeged.
- Relation von glücklicher Eroberung der an dem Theiß-Strom gelegenen Ungarischen Vestung und Handels-Stadt Segedin den 23. October 1686*, S. 1., 1686.
- SZAKÁLY Ferenc 1985. *A török kiűzésétől a szatmári békéig*, In: *Szeged története 1686–1849*. 2. kötet. Szerk.: Farkas József, Somogyi Könyvtár, Szeged, 15–82.
- SZITA László 1994. Dokumentumok a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről 1688–1690. In: *Somogy megye múltjából*, Vol. 25., 51–124.
- THALLÓCZY Lajos 1896. Gabelmann Miklós császári hadi történetíró emlékezet., *Történelmi Tár*, 577–645.
- Theatri Europaei Contiunati* 1691. Zwölffter Theil, Das Ist: Abermalige Ausführliche Fortsetzung Denk- und Merkwürdigster Geschichten. Gedruckt Johann Görlin, Frankfurt am Main.

- TÓTH Hajnalka 2013. *A Kanizsával szembeni végvidék Gyöngyösi Nagy Ferenc levezése tükrében (1683-1690)*. SZTE BTK Történettudományi Iskola, Szeged.
- VERESS D. Csaba 1986. *A szegedi vár*. Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest.
- VETERANI, Frederico 1771. *Denkwürdigkeiten des Marschalls Grafen Friedrich Veterani vom Jahr 1683. bis 1694., worinnen die Feldzüge deßelben in Ungarn und den angränzenden Provinzen nebst verschiedenen dazu gehörigen Urkunden und thalten sind und jetzt zuerst ans Licht treten*, Aus dem Italiänischen übersetzt. Wien. *Wöchentliche Neue Zeitung*
Wöchentliche Ordinari-Friedens- und Kriegscourrier 1686.

The recapture of Szeged and the Battle of Senta

On September 11, 1697. Eugene of Savoy inflicted near Senta a key defeat on the Ottoman army led by Sultan Mustafa II. The news of the victory spread throughout Europe and greatly contributed to the end of the war that lasted 14 years (the Peace of Karlovac was concluded in February 1699). The very fact that three more battles took place near Senta during the war for the re-liberation of these territories is not particularly known even among those who dealt in detail with the history of the Kingdom of Hungary. In my work I deal with the above mentioned events together with the hardly known three battles and in connection with the siege and capture of Szeged. For that reason I use sources from that time, as well as subsequent processing of events.

Keywords: *Szeged, Senta, de la Vergne, Veterans, Charles of Lorraine*

Ponovno zauzimanje Segedina i bitka kod Sente

Eugen Savojski je 11. septembra 1697. godine kod Sente naneo ključni poraz osmanlijskoj armiji koju je predvodio sultan Mustafa II. Vest o pobjedi obišla je celu Evropu i uveliko je doprinela kraju rata koji je trajao 14 godina (Karlovački mir sklopljen u februaru 1699. godine). Sama činjenica da su se tokom rata za ponovno oslobađanje ovih teritorija odvijale još tri bitke kod Sente nije naročito poznata čak ni među onima koji su se detaljnije bavili historijom Kraljevine Mađarske. U svom radu obrađujem navedeni niz događaja zajedno sa tri bitke i povezano sa opsadom i zauzimanjem Segedina. Za to koristim izvore iz tog vremena, kao i naknadne obrade događaja.

Ključne reči: *Segedin, Senta, de la Vergne, Veterani, Karlo Lotarinški*

Beküldés időpontja: 2019. 12. 02.
Elfogadás időpontja: 2020. 07. 20.